

МІЖНАРОДНИЙ ОБМІН ДУБЛЄТАМИ.

На адресу міжнародного З'їзду бібліотекарів і Друзів книги
в Празі в літку 1926 року.

ВИСОКІ ЗБОРИ!

Вступ. Моє слово має бути доповненням до думок шановного передбесідника п. проф. М. О. Haleckiego, які він так докладно освітив в відомій нам праці „Rapport du secretariat sur l'échange international des publications“ (5. У. 1923.?) (Неофіційне літографоване видання комісії інтелектуальної співпраці при „Société de Nations“ в Женеві).

Говоритиму про вельми назрівше для розрішення в міжнародному масштабі питання обміну дублетними публікаціями між бібліотеками, науковими, офіційними та громадськими установами різних країн.

Комплектування бібліотек. Значіння й корисна діяльність кожної бібліотеки, як відомо, визначається в першу чергу станом її книжного фонду, її змістом. Звідциля впливає велике значіння в життю кожної, а особливо великої бібліотеки, проблеми її комплектування.

Німецький бібліотекознавець Др. А. Graesel зазначає чотири головних способи комплектування бібліотек: купівлею, обміном, обов'язковим примірником й дарунками. (Див. його: Handbuch der Bibliothekslehre. Leipzig. 1902. сторн. 344). Революційні часи створили ще один спосіб — реквізіцію книг.

Обмін книгами, полягає після чеського бібліотекознавця п. В. Koutník'a в тому що „одна бібліотека передає другій б-ці публікації, котрих сама не потребує, с. т. дублети або книги (зайві), що не входять до її плану і одержує в замін за них потрібні для неї твори.“ (Див. „Československé knihovnictví“, Praha, 1925, сторн. 248.) Цим шляхом бібліотеки мають подвійне досягнення: збільшують свій книжний фонд новими потрібними книгами і позбуваються книг непотрібних, які лише їх обтяжують.

На полі публичного бібліотекарства обмінна діяльність не так розвинулася, натомість між великими державними та науковими бібліотеками вона практикується вже від давна і має для них велике значіння як один із значних способів збільшення їх книжних фондів.

Розрізняємо обмін дублетами: *місцевий* — між краєвими бібліотеками, та *міжнародний* — між бібліотеками різних держав.

Міжнародний обмін. Не торкаючись краєвого обміну дублетами між поокремими бібліотеками, та державних і публичних заходів по унормованню цієї акції в межах поокремих держав (див. 1. на Україні — *Резолюції* першої конференції наукових бібліотек України, 1926. Подєбради. Сторн. 29—30, 2. в Німеччині — Італії та б. Австрії — А. Graesel, Handbuch . . . сторн. 353. 3. Чехії — також див. „Československé knihovnictví“ — сторн. 248—251, 4. в *Спол. Штатах Америки Handbook of Learned Societies and Institutions. America. Washington. D. C. 1908. Smithsonian Institution.* сторн. 400—406 і т. д.) і переходючи до безпосередньої теми нашої доповіді мусимо після п. Koutník'a зазначити „що міжнародного характеру набирає обмін публікаціями між вченими установами (ріжних країв), б-ки котрих дістають тим шляхом цінні придбання. Сюди належить особливо обмін публікаціями між університетами та академіями, котрі засилають собі взаємно свої дисертації, габілітаційні праці, наукові часописи та збірники і взагалі всілякі публікації (але досі це був), обмін неофіційного характеру, який виник лише із приватних зносин цих корпорацій, але не догодою влад (дотичних країн). (Див. „Československé knihovnictví“, Praha, 1925, сторн. 250).

Першу спробу унормувати цю акцію в останньому розумінню, с. т. з'організувати офіційний міжнародний обмін дублетами зробив, оскільки мені відомо, Alex. Watt:mare своєю доповіддю про це питання на засіданню французької палати депутатів дня 10. квітня 1842. (Див. А. Graesel: Handbuch . . . сторн. 352).

Рівнож з 30-х р. р. минулого століття після E. Edwards'a (тажже) в Англії виникали пляни організації офіційного обміну книгами між Парижською Національною б-кою та Бритійським Музеєм.

Але з тих спроб і планів (також і інших пізніших заходів) нічого практичного і сталого для справи міжнародного обміну дублетами не вийшло.

Так само і брюсельські конвенції 1886 р., про міжнар. обмін публікаціями урядово виданими, цієї справи не торкнулися. (Див. „Convention concernant les échanges internationaux pour les documents officiels et pour les publications scientifiques et littéraires et Convention pour assurer l'échange immédiat du journal officiel, ainsi que des annales et des documents parlementaires.“ Conclues à Bruxelles le 15. Mars 1886.)

Сучасний стан. В некрращому стані, с. т. лише в стадії спорядичного приватного обміну між більшими книгозбірнями різних країн, оскільки мені відомо реферована справа перебувала аж до світової війни, підчас котрої звичайно було не до бібліотечних дублетів

Але після закінчення війни, разом з іншими справами гарячково — відбудовуємого життя повстало і набирає все більшої ваги також і питання міжнар. обміну дублетами між бібліотеками і науковими установами різних країн. Значним імпульсом до цього між іншим 1. є зріст після війни, наслідком кількарічної ізоляції, зацікавлености громадянства поокремих більш культурних країн духовним придбанням інших народів, 2. брак в повійськові часи засобів для належитого в цій цілі укомплектування книжних фондів б-ек новими закордонними друками і нарешті по 3. нагромадження за останнє десятиліття науковими бібліотеками в звязку зі зростом книжної, продукції велитенських дублетних книжних фондів, збільшених зокрема на Сході Європи революцією.

Згадані причини штовхають і вимагають від згаданих бібліотек, використання своїх дублетних запасів для здобуття потрібних ім публікацій шляхом міжнародного обміну дублетами в більшій мірі ніж це було перед війною.

Так наприклад, довідуємося з преси („Тризуб“, Париж, за 1926 рік), що Національна Бібліотека України навязує вже зносини з Нью-Йорською Публічною Бібліотекою, та з Парижською Національною Бібліотекою в цілях обміну дублетами. Рівнож поступатимуть так безумовно і інші значні б-ки в різних країнах не маючи можливости поповнити шляхом купування прогалини що виникли в їх книжних фондах підчас війни і взагалі за останні роки.

Але повійськова обмінна акція, на жаль з великою шкодою для зацікавлених в ній, провадиться знову-ж тими-ж самими традиційними, приватними методами, або краще сказати „антіметодами“, які не дають можливости як найдоцільніше і як найекономніше досягти згаданим установам своїх цілей.

Окрім того справа утруднюється змінившимися за останні роки політико-географичними й часовими умовами, розірванням старих звязків і зростом непоінформованости між б-ками а великі обмінні операції з дублетами, що передбачаються, будучи виконані довійськовими способами спричиняться і до більших помилок та втрат обмінюючихся.

Тому, гадаю що настав вже слушний час як в інтересах поокремих народів та держав, котрим належать ці установи, так рівнож в інтересах більш успішного розвитку міжнародного культурного життя, відповідно, унормувати та яко мога більш раціонально організувати в міжнародньому масштабі, обмін дублетами між б-ками і установами різних країн.

Бажана організація. Згадана організація мусить виявлятись в виді посередництва між зацікавленими в обміні установами та облегчення його переведення. Причому вона мусить базуватися в цілях як найкращого обслуження на засаді непримусовости — *вільної співпраці* установ з різних країн, а з другого боку з метою облегчення обміну — на засаді *протегування* — у виді визнання обмінної акції дублетами офіційною справою влад дотичних держав в міжнародніх зносинах зо всіма впливаючими в цього перевагами й пільгами.

Використання конвенції 1886 р. Визнаючи своєчасну потребу у такого рода посередництві на згаданих засадах і обмірковуючи форми його організації приходимо до висновку що найбільш доцільним та економним у всіх відношеннях булоби не створювати нової для того інституції, а використати для цього вже існуючу на ідентичних засадах з подібною-ж, але більш вузькою метою, дотеперішню обмінну службу публікаціями, що функціонує на підставі конвенцій 1886 р.

Доповнення конвенцій 1886 р. Це слід зробити шляхом поширення змісту згаданих конвенцій також і на обмін дублетами між б-ками, урядовими, літературними, громадськими та вченими установами різних країн. Цим досягнеться відновлення початкових проєктів згаданих, особливо першої, конвенцій, первісний автор якої передбачав в свій час як найширші форми міжнароднього обміну витворами друку, в тому числі й дублетними примірниками.

Обмеження обсягу конвенцій в 1886 р. супроти попередніх проєктів, обміном лише публікаціями деякого роду і то власного видання було тоді обумовлене на думку польського бібліотекаря п. *M. Stępkowskiego* новизною і було „результатом чисто практичної постановки справи, щоби поміркованими вимогами уможливити приступлення до конвенції більшій кількості держав“ (Див. *його* „Organizacja i metody międzynarodowej wymiany Wydawnictw. Warszawa. 1921.)

В наші часи цей мотив, після сорок-літнього існування цього інституту, вже устарів, а корисна діяльність цієї організації викликаючи потребу її новелізації (див. *Halecki: Rapport...*) в дусі пристосовання до духу сучасности (див. доповідь чеського бібліотекознавця *Dr. Zd. Tobilky: Avis concernant les échanges internationaux des publications. 21. У. 1924 Praha* — рукопис) вимагає на мою думку одночасно її поширення і на інші обекти — *a same на обмін дублетними примірниками.*

З міжнародньо-правного боку це слід перевести в життя шляхом доповнення конвенцій 1886 р. в тому смислі, що держави які приступили до цих конвенцій обмінюватимуться не тільки згаданими досі в тексті конвенцій творами виданими з наказу й коштом урядовим, але й взагалі всіма зайвими (дублетами) примірниками всіляких книг і витворів друку що знаходяться в їх розпорядженні.

Зазначена зміна — (доповнення) в разі принципіальної ухвали його Високим Зїздом мусить бути передана для остаточної формулювання в комісію інтелектуальної співпраці при Лізі Націй і за посередництвом її предложена дипломатичним шляхом на ухвалу всім урядам держав що приймають участь в конвенціях 1886 р., а після офіційної їх згоди міжнародній обмін дублетами мусить бути включений як органічна частина в дотеперішню чинність служби по міжнародньому обміну публікаціями.

Засади обміну. Обмін зайвими примірниками між установами ріжних країн провадиться на принципах „skutečné výtěny“ (*Koutník : Československé knihovnictví*, сторн. 249.) с. т. кожний друк має встановлену його власником ціну і обмінюють вартість на вартість. Як доповнення до цієї засади допускається робити операції книжного обміну також і на принципах переводного векселя.

Техніка посередництва. Краєві бюро обміну, що служать на підставі конвенції 1886 р. для офіційного посередництва між урядовими установами, корпораціями вчених, науковими і літературними інституціями, шляхом пересилки публікацій, мусять виконувати цю службу не тільки для обміну тими публікаціями, які ці установи видають самі, але й взагалі для обміну дублетними (зайвими) примірниками всіляких книг і витворів друку (виданих і приватними заходами) що знаходяться в розпорядженню цих установ, а головним чином національних і наукових бібліотек.

Згадане посередництво відбувається трьома наступними способами: інформуванням, облегченням зносин і пересилкою друків.

Інформування, полягає у взаємному повідомленню між заінтересованими про установи що мають дублети для обміну і про установи що мають дезідерати, рівнож у взаємній інформації про дублети які пропонуються для обміну та про друку які потребуються.

Перше досягається т. зв. „Списками установ“, а друге „Бюлетенями дублетів та дезідерат“.

Списки установ та бібліотек що приймають участь в міжнародньому обміні дублетами не має потреби спеціально окремо оголошувати. Для цього слід використати т. зв. „Liste des publications offertes en échange par le service такої то країни des échanges internationaux в такому то році“, яку видає що року кожне краєве бюро обміну і в якому наведено в певному порядку список установ данної країни що приймають участь в міжнароднім обміні публікаціями. (Зразкову що річну публікацію цього роду видає Чесько-словацьке бюро обміну під керовництвом *Dr. Zd. Tobolky.*)

В цьому спискові поруч з іншими уміщеними там установами слід уміщувати й установи та бібліотеки що приймають участь в обміні дублетами з короткими орієнтаційними відомостями про них: 1. назва, 2. адреса, 3. їх характер, 4. розміри, 5. характер участі в обміні, 6. чи пропонують дублети — в такому разі розмір дублетного фонду данної установи, 7. чи потребують книги — тоді якого характеру (групіровка по децимальній класифікації). Такі списки установ видані краєвими бюро будучи взаємно обмінені не тільки між бюро ріжних країв, але й між дотичними установами дадуть ясний перегляд учасників обміну публікаціями й дублетами.

Бюлетені дублетів і дезідерат, є дальшим ступнем взаємного інформування зацікавлених установ шляхом опублікування детальних списків (каталогів) дублетів що пропонуються до обміну й списків дезідерат.

Спроби в цьому напрямі робилися досі поокремими більшими б-ками в виді друкування громоздких каталогів своїх дублетів, а більш гнучку систему було вжито наприклад в Англії „Library Journal“ виданням спеціального періодичного „Bulletin of duplicates . . .“. Ці спорадичні, розеднані і несистематичні спроби справі міжнароднього обміну дублетів, так як ми її тут розуміємо в виді сталої міжнародньої співпрацюючої організації, допомогти не можуть, але подають нам правильну думку й вказують на помилки яких слід уникати.

Згадані бюлетені мають видавати у виді неперіодичних чи періодичних органів поодинокі установи й бібліотеки, що приймають участь в обміні. Кілька менших установ, або установи одної країни можуть утворювати для цієї мети цілеві союзи. Основною вимогою є щоби ці публікації видавалися, непереривно і щоби були одноманітного зразку як по своїй зовнішности, так по внутрішньому розміщенню матеріалу.

Складаються з трьох частин: 1. дублети, 2. дезідерати і 3. додаток.

Вони мусять мати: 1. Однаковий формат — кратний до формату міжнародньої бібліограф. картки 125×75, наприклад 4° = 300×250, 2. друк лише на одному боці сторінки, 3. заголовок в горі, на першій сторінці на місцевій і одній з світових мов (англійська, французька, німецька), 5. адреса установи, 6. порядкове число бюлетеня й дату, 7. весь текст поділений на клітки (125×75) відповідно бібліографічним карткам міжнар. формату, 8. в них уміщується опис друку на мові твору, складений по каталографічним правилам міжнар. бібліограф. інституту в Брюселі. (Див. *Manuel du repertoire bibliographique universel. Bruxelles. 1907.*) 9. Ціна зазначається в американських доллярах, 10. в лівому куті в горі ставиться порядкове число друку, а в правому індекс міжнар. децимальної бібліографічної класифікації, який значно облегчить орієнтацію в матеріалі (бажаний але не обовязковий), 11. кожна книжна одиниця має своє окреме порядкове число і окрему клітку, що відповідає інвентарю дублетів даної збірки, 12. по мірі прибування дублетів випускаються нумеровані дальші бюлетені з дальшими числами друків.

Друга частина публікації — „Дезідерати“ — сконструована так само — всі друку нумеровані порядковими числами без кінця й відповідають каталогові дезідерат в данній бібліотеці (установі).

Третя частина публікації обіймає звичайний текст — повідомлення, рівнобіжно в своїй і одній з світових мов про те: 1. які числа дублетів виключені, на протязі часу який пройшов від часу опублікування попереднього бюлетеня, із оголошеного дотепер в бюлетенях дублетного фонду, і 2. які числа, із оголошених дотепер в бюлетенях, дезідерат вже не потрібуються.

Зазначений бюлетень, дотепер вживаними способами в міжнародному обміні публікаціями, безплатно розсилається взаємно через бюро обміну в двох примірниках всім установам що зазначені в списку установ (Liste) як зучащені в обміні дублетами.

Зносини. Обмінюючись за посередництвом бюро обміну „Бюлетенями дублетів та дезідерат“, установи й бібліотеки в різних країнах порівнявши оголошення в цих бюлетеннях зі своїми каталогами дублетів і дезідерат, лишають один примірник бюлетеня у себе для справок стало, а з другого шляхом вирізок пропонуємих їм дублетів (як що данна бібліотека їх потребує) і вимагаємих дезідерат (як що вона їх як раз має і може запропонувати) утворює два списки — (пачки) і з відповідним листом пересилає це все в закритих пакетах, через краєве бюро обміну дотичній закордонній установі, яка її таким самим шляхом відповідає. Цим досягається велика економія праці, часу й витрат.

Пересилка книг. Порозумівшись остаточно що до об'єктів і суми обміну вступивши в зносини установи пересилають взаємно собі книги через свої краєві бюро обміну, способом дотепер практикуємих цими бюро при пересилці публікацій. Лише упаковка книг повинна бути кращою (бо будуть і оправлені книги), пачками не більше як по 10 кг. (щоби краще вкладалися в дерев'яні скрині у бюро). В кожную пачку мусять бути вкладені фактури, а копії їх передані бюро обміну. Крім того через бюро посилається адресатові детальний рахунок на всю партію, а дві копії цього рахунку місцевому краєвому бюро для статистичних цілей. Один примірник копії бюро лишає у себе, а другий пересилає у бюро призначення, де він виконує таку-ж роллю. Одержання книг адресат підтверджує на письмі.

Кошти пересилки. Фінансова сторона всієї справи обміну: пересилка списків установ, бюлетенів, листовних і пакетних зносин, книг в пачках і скринях, повідомлень і т. п. як в межах країни, так і між державами, всілякими видами комунікації, робиться на державний кошт держави одправителя, себ-то місцевого обмінного бюро так само як і вся чинність дотеперішніх бюро, для чого кошториси цих бюро мусять бути відповідно збільшені, для адміністративних, маніпуляційних і транспортних видатків.

Кошториси є внутрішньою справою кожної поокремої держави і збільшуються в звичайному прийнятому в ній порядку.

Діловодство, в бюрох обміну в звязку з операціями обміну дублетами провадиться звичайним дотепер прийнятим там способом приймаючи лише на увагу вище зазначені своєрідности цієї операції.

Статистика й відчитність краєвих бюро обміну робиться ними щорічно, при чому нарівні з відомостями про інтенсивність обміну публікаціями подаються окремо данні й про: 1. кількість установ данного краю що приймали протягом відчитного року участь в обміні дублетами, 2. про кількість закордонних установ що з ними обмінювалися, скільки з якої країни, 3. на яку суму загалом було обмінено дублетів і в якій кількості примірників, 4. яким числом і сумою зучаснилися в обміні поокремі краєві б-ки, 5. такіж відомості про закордонні б-ки, 6. коротку характеристику змісту обміну і т. д.

Підручник. Необхідно щоби відповідна центральна установа, в данному разі найкраще комісія для інтелектуальної співпраці при Лізі Націй видала інформаційну брошуру для поширення відомостей про міжнародній обмін дублетами між установами різних країн і з технічними вказівками що до організації процесу цього обміну.

Тези. Резюмуючи все сказане маю честь запропонувати Високому Зїздові ухвалити в порушеній справі слідуєчі постанови:

1. Міжнародній Зїзд бібліотекарів і друзів книги зібравшись у Празі р. 1926 і розглянувши поруч з іншими питаннями доповідь про міжнародній обмін дублетами вважає що для належного комплектування великих бібліотек в різних країнах і для доцільного використання їхніх дублетних фондів *необхідно як найскорше зорганізувати справу офіційного міжнароднього обміну дублетами між бібліотеками й установами різних країн.*

У 2. Зїзд вважає доцільним організувати цю справу при дотеперішній міжнародній обмінній службі публікаціями.

3. Для цього Зїзд вважає необхідним внести відповідний пакт в цій справі в дотеперішній текст брюсельських конвенцій 1886 р., та домагатися ухвалення його урядами зучащеними в цих конвенціях.

4. Посередництво в обміні після ухвалення його державних, міжнародньо-правних та фінансових підстав, покласти на дотеперішні бюро обміну в поокремих державах при участі в цьому зацікавлених установ.

5. Зїзд просить Комісію інтелектуальної співпраці при Лізі Націй зайнятися цю справою як з боку сприятливого переведення її через міжнародні й краєві урядові інстанції, так і допомогти технічно організувати обмін шляхом видання відповідної інструкційної публікації.

Закінчення. Гадаю що всі відповідні установи, а особливо великі бібліотеки багато виграли би від переведення в життя цих постанов і зорганізування такого роду міжнароднього обміну дублетами між ними. Окрім того це взагалі сприяло би скріпленню звязків між бібліотекарством різних народів, налагодження яких є власне одним з головних завдань Високого Зїзду.